

УДК 821.161.2-6.09«18/19»І.Франко:159.942.52

ЛЮБОВНІ ЕПІСТОЛИ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Ірина ГОРОШКО

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005*

Розглянуто специфіку любовного листа як прямої форми художнього психологізму у відтворенні любовних почуттів. Виокремлено та проаналізовано любовні, псевдолюбовні та фіктивні епістоли у прозі І. Франка. Визначено змістово-композиційну структуру інтимних епістол, їхню функціональність та емоційно-настровею тональність.

Ключові слова: любовний лист, внутрішній монолог, характер, темперамент, почерк.

Кожний лист – се бомба.

Може показатися іноді, що се шоколадова бомба,
але з верхнього вигляду ніхто не може пізнати,
чи та бомба не наладована мелінітом [...]

І. Франко «Сойчине крило»

Епістола як засіб заочного спілкування часто ставала для Івана Франка єдиним видом комунікації з коханою людиною: «Життя моє зложено з паперу та всякої погані, а й любов, той єдиний цвіт – також переважно паперовий» (лист до Ольги Рошкевич від 2 січня 1879 року) [15, т. 48, с. 139]. Ця «атраментова» любов супроводжувала митця впродовж усього життя: протягом 1875–1879 років тривало «власне любовне» [7, с. 5] епістолярне спілкування з Ольгою Рошкевич; згодом у 1883–1916 роках – «інтимно-дружня» [7, с. 6] переписка з Уляною Кравченко, а в 1884–1895 роках – з Климентиною Попович; 1885–1914 роки охоплюють «інтимно-сімейне» [7, с. 6] листування з дружиною Ольгою Хоружинською-Франко. Письменник був переконаний, що «... хоч в головних обрисах з переписки можна пізнати моральну і інтелектуальну фізіономію, а особливо з переписки, веденої між людьми, котрі іменно таке пізнання обоє мають на меті» (лист до О. Хоружинської від 30 грудня 1885 року) [15, т. 48, с. 592–593]. Епістолярні елементи у художніх текстах І. Франка також виконували характеротворчу функцію – допомагали письменникові досягнути глибокого психологічного мотивування вчинків героїв та яскравішого зображення їхніх характерів. У його прозі віднаходимо майже увесь спектр епістолярної палітри: листи, записки, візитові картки.

У сучасному літературознавстві представлено небагато праць, що аналізують жанр листа у прозі письменника. Частково цієї проблеми торкалися Василь Ткачівський [13] та Людмила Зарицька [7], досліджуючи особисте листування І. Франка, вони принагідно звернули увагу на епістолярну структуру деяких прозових творів автора, зокрема «Різуни», «Із записок мученика», «Сойчине крило». Детальніший аналіз питання наявний у студіях Івана Денисюка про способи оповіді у малій прозі митця [5] та родово-видові особливості

окремих його творів [6], Миколи Легкого про «літературно-писемну викладову манеру» у Франковій новелістиці [11, с. 52] й у праці Лариса Каневської про епістолу як різновид «внутрішнього мовлення в системі засобів психологізації» [8, с. 14].

Мета нашої статті – проаналізувати специфіку функціонування епістолярних елементів як прямих форм психологічного відображення міжстатевих стосунків та характерів їхніх учасників у прозі письменника.

Термін «любовний лист», на жаль, не представлений у літературознавчих енциклопедіях та довідниках. Необхідне визначення знаходимо у дисертаційній праці Л. Зарицької, де дослідниця вказала, що «інтимний епістолярій» – це «листування, яке стосується особистого життя адресанта, його стосунків з близькими людьми і в якому виявляються його почуття та потаємні думки» [7, с. 5]. Цю дефініцію можна розширити, відзначивши стильову й емоційно-настрійову подібність між листом і внутрішнім монологом. Адже, за твердженням Л. Каневської, лист – це «різновид художнього внутрішнього мовлення», що «містить безпосереднє відбиття психічного стану персонажа» [8, с. 14]. Отже, любовну епістолу можна потрактувати як інтимний монолог, що відтворює найпотаємніші душевні порухи закоханого адресанта і його глибоке почуття сердечної прихильності до об'єкта романтичного захоплення (необов'язково адресата). За своїм змістом і спрямуванням любовні листи поділяють на окремі підтипи: «власне любовні», «інтимно-дружні» та «сімейно-інтимні» [7, с. 5–6], що різняться за силою емоційного потоку у вияві любовних почувань. Розглянемо ці підтипи детальніше.

«Власне любовні» епістоли вирізняються найпотужнішим сплеском почуттів та експресії, а ще глибокою задушевністю, прямолінійністю і переконливістю авторів, які понад усе бажають здобути або повернути прихильність коханої людини. Окрім того, ці тексти найкраще репрезентують характери закоханих адресантів, оскільки в них, на думку Михайлини Коцюбинської, «якнайменше “маски” і якнайбільше “обличчя”» [9, с. 38]. У прозі І. Франка до «власне любовних» епістол можемо віднести: лист-пропозицію про одруження Гната Калиновича до Регіни («Лель і Полель»), лист-пропозицію про співжиття Олеся до Ромці («Між добрими людьми») та лист-сповідь Мані до Массіно («Сойчине крило»). Наприклад, лист-пропозиція на одруження Гната до Регіни («Лель і Полель») відтворює романтичну й стривожену натуру юнака, схильного одночасно до флегматизму та меланхолії. Невпевненість у власних силах та комунікативна блокада, зумовлена онімінням і заїкуватістю, що виникають лише у моменти спілкування з Регіною, спонукають героя до написання листа. В епістолі Начко доволі лаконічно, щиро й можливо дещо патетично описує найбільш чуттєву і вже сильно наболілу емоцію кохання. Факт написання листа приносить виснаженому почуттями юнакові кількадедне умиротворення та стимул до праці. Зовсім іншу тактику завоювання жіночої прихильності обирає Владко, брат Гната – він надає перевагу живій комунікації з коханою. Такий різнобій у виборі способу освідчення вдало відображає відмінності темпераментів і характерів братів Калиновичів. Атраментове зізнання талановитого й «полохливого» редактора не витримує конкуренції із ораторською майстерністю більш «жвавого, сміливішого, рішучішого» [15, т. 17, с. 381] і не менш ерудованого брата-адвоката. Інтровертність, що є ключовою рисою флегматично-меланхолійного темпераменту Начка, перешкоджає героєві бути настільки цікавим і привабливим для Регіни, як його брат-екстраверт Владко.

В оповіданні «Між добрими людьми» віднаходимо сміливіше і якоюсь мірою зухваліше епістолярне зізнання адресанта-флегматика: Олесь пропонує Ромці нешлюбне співжиття

і при цьому чесно визнає лише романтичне зацікавлення її особою, тобто йдеться про стан закоханості, що, за Еріхом Фроммом, є доволі нетривалим почуттям [16, с. 17]. Отже, маємо ще один приклад героя-інтроверта, чутливого до чужої біди та схильного до співпереживання, проте емоційно стійкішого, аніж Начко. Як у військовій службі, так і в коханні Олесь керується більше розумом, ніж серцем, і цей раціоналізм перешкоджає йому повністю віддатися почуттю: «...як же можна полюбити когось, не знаючи його ближче? Для того не буду вам говорити про любов» [15, т. 18, с. 217]. Замість пристрасних любовних висловів адресант подав коротку інформацію про себе, в якій відкрив окремі риси своєї стриманої офіцерської натури: «Я чоловік простий, тихий, виріс у бідності, привик до скромного життя і праці. [...] Родини власної у мене нема, женитися без кавці не можу [...], а продавати себе за кавцю в мужі такій, котрої не можу любити – не хочу» [15, т. 18, с. 217]. Ці слова, окрім урівноваженого та наполегливого характеру адресанта-флегматика, репрезентують головний принцип його життя – бути чесним з собою та з іншим. Він не обманує Ромцю, не зізнається в шалених почуттях, яких не почуває, не приховує можливих складнощів у їхньому спільному житті, лише пропонує об'єднати два самотні серця. Проте під тиском зовнішніх обставин Олесь відступив і «розрішенням любовної кризи» [2, с. 38] обрав розрив стосунків та від'їзд. Замість того, щоб боротися, герой вирішує пливати за течією – це рішення інтровертного флегматика, якому не вистачило сили у боротьбі зі самим собою та навколишнім світом. До речі, флегматизм та меланхолійність є найпоширенішими рисами характерів Франкових героїв-коханців.

Власне любовний лист Мані до Массіно порівняно з двома попередніми є найбільш експресивним та ліричним. На думку І. Денисюка, це «інтимний, навіть найінтимніший лист-сповідь, каяття» [6, с. 59]. Анафористичність зачинів і повторюваність окремих синтаксичних конструкцій найкраще передають ліричний струмінь цього листа та підсилюють його емоційно-настрійний тон. Письменник не даремно поєднав епістолярну та щоденникову форму викладу в творі, адже пристрасний «лист-визнання» [19, с. 21] та скрупульозний щоденник вдало репрезентують контрастність характерів Мані та Массіно, їхніх темпераментів і психологічних типів (екстравертність та інтровертність), а відси інтересів. І. Денисюк доречно відзначив, що «твір цей можна назвати й новелою характерів» [6, с. 58]. Епістола Мані до Массіно детально відтворює чуттєву натуру адресанта-екстраверта, що доволі часто змінює настрій: то сміється, то ридає, то просить вибачення, то знову дорікає; а також натхненно розповідає про важливість шаленого кохання, пригод і яскравих відчуттів у житті. Це типова поведінка і бажання холерика, котрі не дивують адресата. Массіно, як пасивний інтроверт і типовий меланхолік, тільки час від часу висловлює своє невдоволення з цього приводу: «Женцино, демоне! [...] Я віддав тобі все, що було найкраще в моїй душі, без домішки хоч би атомика низького, підлого, брудного, а ти погралася моїми святощами і кинула їх у болото...» [15, т. 22, с. 62]. Але це поверхневе роздратування лише маскує справжні почуття. Три роки тому через кохану Маню герой вже пізнав біль зради, тому лист від неї сприймає як ще одну любовну пастку й чинить їй словесний опір. Таке «чергування тонів листа і коментаря до нього утворюють нову якість – драматизм» [5, с. 124]. Виникає уявний діалог, що вкінці змінює ставлення адресата до адресанта та розкриває настроєво-психологічну глибину їхніх почуттів, переповнену різними емоціями: співчуттям, прощенням, радістю тощо.

Написання власне любовного листа у Франкових творах – це завжди зважений і рішучий крок героя-адресанта, який допомагає візуалізувати невидимі внутрішні процеси у душі

закоханого: його сумніви у власних почуттях та прагненнях віднайти в собі бажану цілісність як рівнодійну тих сил, що постійно борються в ньому. Адже кожна людська особистість і людські стосунки зокрема І. Франко бачив, як «безмірно скомплікований паралелограм сил» [15, т. 22, с. 65] і залежно від того, які сили беруть гору в тому «паралелограмі», й визначається доля чоловіка. Власне любовні листи у творах письменника часто виявляють душевний дисбаланс героя через його зацікленість на особистому щасті.

Інтимно-дружні тексти акцентують увагу на важливості громадської діяльності для чоловіка. Аналізуючи діалектику індивідуального та міжособистісного у художній концепції І. Франка, Л. Каневська підсумувала, що «письменник не приймає таких почуттів, які виявляють деструктивні інтенції для героя-інтелігента, відбирають у нього психічні сили, які мали би бути скеровані у річище суспільної діяльності» [8, с. 7]. Адресант в інтимно-дружніх епістолах якраз розвіює душевні сумніви закоханого адресата, наснажує його позитивною життєвою енергією та скеровує на істинний громадський шлях. До таких епістол належать листи-поради Киценьки («Батьківщина») і Густі («Не спитавши броду»). У вкрай лаконічній та емоційно стриманій формі Киценька радить Опанасові: «Вертай назад до свого рідного краю. Кінчи студії, здобувай собі життєве становище» [15, т. 21, с. 420]. Схожу раду отримує від Густі й Борис: «Ваші надії повинні поперед всього бути звернені на осягнення високих, народних цілей, а не осідати завчасно на дрібних особистих цілях» [15, т. 18, с. 461]. Ці листи-поради зумовлюють не тільки катарсисні зміни у житті адресатів, й оприявнюють важливі риси характерів адресантів. Вже факт написання епістол свідчить про добродушні й небайдужі натури героїнь. Киценька і Густя – це дві абсолютно не подібні жінки, з різних соціальних станів (повія і шляхетна панянка), з відмінними темпераментами (сангвінічно-меланхолійний і флегматично-меланхолійний), психологічними типами (екстраверт та інтроверт), а відтак і характерами. Але є між ними й спільне – *велика сила волі*, яка дає змогу контролювати не тільки власні емоції, почуття, й мати безмежну владу над волею закоханих у них чоловіків. Ще однією точкою дотику між характерами героїнь стає *меланхолійність* з властивими для неї роздумуваннями, самоаналізом та внутрішньою замкнутістю, що якраз зумовлюють загадковість образів героїнь. Володіючи таким арсеналом сильних особистісних якостей, адресантки могли б довго використовувати значно слабших духом адресатів для задоволення особистих прагматичних цілей, але з цілком об'єктивних причин та симпатій не роблять цього. Свободолюбність Киценьки та хвороба Густі стають нездоланими перешкодами на шляху до особистого щастя цих жінок і водночас стимулами до написання їхніх дорадчих епістол, які наворачтають Опанаса й Бориса до суспільного життя.

Сімейно-інтимні листи, це ще один тип любовних текстів у прозі І. Франка, що розкриває натури адресантів-сімейників, з пріоритетними для них родинним щастям та добробутом. В емоційному плані вони більш стримані, ніж «власне любовні», й чуттєвіші від «інтимно-дружніх» епістол. Такий тип переписки зустрічаємо у повісті «Для домашнього огнища». Письменник не подав повного тексту епістол у творі, а лише окремі уривки зі спогадів героїв. Згадки капітана про листи дружини, які «вона писала правильно щотижня, а іноді [...] й частіше» [15, т. 19, с. 25], постають додатковим характеризуючим елементом у творенні сангвінічно-меланхолійного образу Анелі. В епістолах до чоловіка ця горда і життєлюбна жінка за п'ять років розлуки «ніколи не вдавалася в розпуку, не нарікала на долю, не винувала його (Ангаровича. – І. Г.) ні в чому» [15, т. 19, с. 23]. Висока стресостійкість та хороші адаптативні якості допомогли героїні швидко освоїти

новий вид діяльності – сутенерство – та самостійно владнати фінансові проблеми без допомоги капітана. Проте з цього моменту її епістоли стають «промовистими умовчаннями» та «навмисними пропусками» [14, с. 131]. Адресантка зумисне почала розлого розповідати «про львівське товариське життя» [15, т. 19, с. 26] та уникати фінансових питань. Психоаналітики називають подібну тактику поведінки «синдромом обхідного маневру» [1, с. 204], що дає змогу оминати конфлікт та виграти час. Така манера цілком прийнятна для сангвінічних типів темпераменту. Відзначимо, що на початку повісті героїня якраз постає перед читачем типовим сангвініком: урівноважена, весела, активна, безтурботна, але з наростанням загрози розкриття афери, тобто ближче до розв'язки сюжету, в характері Анелі чіткіше проступають меланхолійні риси: тривожність, задумливість, замкненість, схильність до самогубства. Таким способом формується її сангвінічно-меланхолійний тип натури, який об'єднує в собі суперечливі якості. Так, симбіоз материнського альтруїзму та хижацького прагматизму врешті приводить Анелю до фатального кінця, що рятує репутацію сім'ї Ангаровичів. Остання жертва героїні виявляється недаремною.

Отже, любов або щира симпатія, розуміння, турбота – це головні компоненти емоційно-настрійного тону «власне любовних», «інтимно-дружніх» та «сімейно-інтимних» листів у творах письменника, те що їх об'єднує та допомагає розкривати психологію адресанта.

Конкуренцію любовним епістолам у прозі І. Франка створюють псевдолюбовні і фіктивні тексти, що є елементами заздалегідь спланованої стратегії завоювання. Вони характеризують адресантів, що здебільшого симулюють почуття, а симуляція, як відомо, є «вираженням не пережитих емоцій» [3, с. 535]. Найчастіше чинниками, які мотивують персонажів до «гри у кохання» стають їхні амбіції, рідше – безвихідне становище (фінансові проблеми, погрози недругів). Зокрема, лист-умова Регіни Кисилевської до Гната Калиновича («Лель і Полель») є результатом підступної намови її тітки. Флегматичній натурі героїні не вистачає рішучості, щоб відмовити підступній родичці, на утриманні якої вона перебуває разом з братом. Опинившись у пастці, Регіна змушена написати лист, який стає діаметральною протилежністю до інтимно-дружніх листів Киценьки та Густі. Сухий офіційний стиль епістоли та безапеляційна вимога в її кінці відразу демонструють відсутність сердечної прихильності до адресата. «Регіна про Начка не думала. З егоїзмом закоханих думала тільки про одного, не дбаючи про страждання другого» [15, т. 17, с. 414]. «Незворушний спокій, що межує з байдужістю» [8, с. 1007] характеризує типового флегматика інтровертного типу. Регіна апатична не тільки до оточуючого середовища і людей, а й до свого підлого вчинку. Її лист стає фатальним початком кінця для безтямно закоханого адресата та коханого Владка. Раннє вдівство можна проінтерпретувати як розплату Регіни за свідому апатію.

Псевдолюбовні зізнання Готліба («Борислав сміється») і Семіона Стоколоса («Маніпулянтка») більш пристрасні, але в них виявляємо нездорову маніакальність почуттів, їх ненаситність й нав'язливість, за переконанням Карен Хорні, є ознаками невротичного, хворобливого псевдокохання [17]. Вони не є носіями тої «любові правдивої, що може повстати у чоловіка здорово і нормально розвиненого» (лист І. Франка до О. Рощкевич від 20 вересня 1878 року) [15, т. 48, с. 115]. Головна інтрига перших трьох епістол Готліба – це пошуки та переслідування загадкової дівчини, що все більше перетворюються в одержимість: «Ходжу мов сам не свій, все вона мені привиджується, і в сні і наяву» [15, т. 14, с. 351]. Незнайомка для нього вже є об'єктом приватної власності: «Вона мусить бути моя [...] мусить. Чи хоче, чи не хоче» [15, т. 14, с. 411]. Ці настрої та бажання характеризують авантюрну, егоцентрич-

ну натуру адресанта-холерика, який, на жаль, не здатний контролювати свої емоції та дії. Пристрасть до жінки і ще більша любов до грошей врешті перетворюють героя на зятятого маніпулятора, прагматика і шизофреніка. Емоційно стриманішою видається меланхолійна натура Стоколоса, який у Целиних думках і очах постає як «кандидат на Кульпарків» [15, т. 18, с. 44], «якась галярета, а не мужчина», «непотреб» [15, т. 18, с. 46]. Боязкий, але настирливий епістолярний прихильник, він дратує і компрометує адресатку, викликає у неї негативні емоції та підозри: «Коли він чесно думає, то чому не поступає так, як чесні люди? Чому не прийде, не представиться...» [15, т. 18, с. 45]. Целіна справедливо сумнівається у порядності та адекватності Стоколоса. Його постійні сумніви, самозвинувачення у листах підкреслюють низьку самооцінку та слабку силу волі, а невротична поведінка героя породжує думку про певні відхилення у психічному здоров'ї.

У фіктивних епістолах, які можемо назвати різновидом псевдолюбовних листів, також не знаходимо широкого, здорового почуття. Визначальною рисою таких текстів стають маніпуляції щодо їхнього авторства та адресованості. Наприклад, листи Амалії Шмідт до пана Темницького – це не що інше, як «рекогноцеровка» [2, с. 102], або розвідувальний маневр доктора, котрий і є їхнім автором. Ловелас дуже хитро вибудовує тематику листів: сім'я, робота, емансипація – це спосіб вивідати більше інформації про Целині інтереси, справити на неї позитивне враження і детальніше спланувати свою аферу. Але «банальні і нічого не значущі» тексти [15, т. 18, с. 55], стають прямим доказом лицемірства, честолюбства та егоїзму замаскованого автора. Випадково отриманий лист від покоївки Амалії Шмідт зриває плани підступного панича і рятує Целіну від нещасної долі панської «утриманки».

Отже, у листі як прямій формі відтворення почуттів реалізуються зазвичай два психологічні стереотипи, протилежні за своєю суттю – з одного боку, максимальна одвертість, сповідальність, що розкривають найпотаємніше і найвідвертіше, й з іншого – монолітна фальш, підступи, які маскують істинні плани та характери.

Із аналізу Франкових текстів спостерігаємо, що герої не ведуть активної переписки й адресат не завжди стає адресантом. Зазвичай у творі митця є один-два листи закоханого(ї) чи псевдозакоханого(ї) до обранці(нця), у якому він чи вона ословлює свої зізнання, пропозиції, прохання. Авторами листів стають як чоловіки-персонажі, так і жінки-персонажі у рівному кількісному відношенні та емоційному насиченні. І. Франко не використовує епістолу як гендерну форму вислову. Для письменника лист – це прийом, який допомагає всебічно передати душевний стан героя-адресанта, розкрити його характер. Додатковими елементами у відтворенні стосунків персонажів стають деталізовані описи реакції отримувача на епістолу та його ставлення до неї. Адже «написати листа, – за словами теоретика епістолярного жанру Джанеї Альтмана, – означає немовби позначити на мапі чийсь координати – часові, просторові, емоційні, інтелектуальні» [18, с. 119]. Лист, любовний чи псевдолюбовний, завжди викликає у Франкових адресатів емоції, які й характеризують їхні почуття та натури. Розглянемо кілька таких прикладів. Героїня повісті «Борислав сміється», Рифка, читаючи листи-зізнання сина, разом із ним переживає емоційний вихор цієї «надто неплатонічної, грубої» любові, яка «мусіла подобатися» її «мало образованій, нервовій і кровистій» [15, т. 15, с. 352] натурі. Емоційні перечитування, «обмороки», нервові очікування листів мають реабілітаційний і навіть омолоджуючий ефект для вже немолодої, завжди хворої адресатки та компенсують їй втрачені роки без кохання. Епістола Регіни Кисилевської («Лель і Полель»), попри всі негаразди пов'язані з нею також дуже цінна для героя, про це свідчить поведінка юнака в останні хвилини життя: «Начко підніс до уст цей

клаптик паперу, списаний коханою ручкою, і в ту хвилину, коли він торкнувся його вустами, гарячі сльози полилися з його очей...» [15, т. 17, с. 450]. Це віртуальне прощання із коханою жінкою. Герой роману «Перехресні стежки» протягом десяти років оберігає візитову картку Регіни Твардовської «як найбільші святощі, виймав її зі шкатулки, цілував і довго вдивлявся в почерк її письма» [15, т. 20, с. 244]. Для Опанаса Моримухи лист Киценьки також став реліквією, що потребувала особливого пошанування: «...я справив собі на нього срібну пушку, одну люксову річ, яка є у мене. Бо се ж найбільша моя святість, одинока пам'ятка жінки, що раз на все заповнила мою душу» [15, т. 21, с. 419]. Згадаємо і про банальну забобонність закоханого героя пов'язану із запахом листа: «...поклав собі в душі таке вірування: доки від сього листа чути її перфуму, доти я певний, що вона живе, і, значить, доти можу надіятися, що вона ще верне до мене» [15, т. 21, с. 420]. Аромат парфумів – це олфакторний жест зваблення, який тримав у тонусі почуття героя і створював особливе відчуття присутності коханої людини.

Зовсім інші настрої адресатів письменник зобразив у творах «Маніпулянтка» і «Сойчине крило». Проте вони не статичні і під впливом обставин змінюються. Целіна («Маніпулянтка») зі скепсисом читає вже четвертий лист-зізнання від сором'язливого залицяльника: «Ану, прочитаю сей лист замісто газети! Мусить бути забавний, як і попередні» [15, т. 18, с. 43], а згодом «подерла на дрібні шматочки» і викинула у вікно це зізнання. У повісті-новелі «Сойчине крило», герой-адресат також песимістично налаштований до отриманого листа. Його читання постійно переривається невдоволеними репліками: «Говори собі, пиши собі, що хочеш! Я тепер дивлюся на все оком естетика, розпізнаю кожний момент фальшивої гри» [15, т. 22, с. 63]. Проте весь негатив, який ми бачимо у коментарях та поведінці героїв-отримувачів поступово змінюється співчуттям, розумінням і навіть відродженням почуттів (у випадку з Массіно). П'ятий лист-прощання від Стоколоса Целя не наважилася порвати, бо зрозуміла високу ціну безкорисливих почуттів (після розкриття обману Темницьких). Массіно після прочитання листа Мані також змінив погляд про адресанта і про своє дотеперішнє існування: «Де мої сподівані радощі? Де мої естетичні принципи? Де моє тихе задоволення?» [15, т. 22, с. 92]. До появи листа Хома ретельно грав роль пасивного сибарита, задоволеного своїм побутом і буттям, а коли дізнався про обставини зникнення Мані і її життя, зрозумів що останні три роки егоїстично обманював себе, прагнучи загоїти сердечну рану.

Майстерно змальована реакція адресата на зміст любовного чи псевдолюбовного листа, це ще не вершина Франкового таланту, у відтворенні емоційно-настрояного стану героїв. Аби досягнути цієї повноти письменник вдався навіть до опису почерку, що також викликає емоції в отримувача й характеризує самого автора. Поведінка і норов людини часто проявляються в її почерку так само, як у позях, ході, виразі обличчя і жестах. На думку сучасних графологів, «чим вищий розвиток людини, тим більше сторін душі розкриває її почерк. Слова перетворюються на звуки, рядки в мелодії і чутна музика, яка підказує зміст характеру, темпераменту» [10, с. 7]. Почерк також інформує про почуття героя у момент написання епістоли. «Грубі, недбало намазані букви» у листі Готліба («Борислав сміється») характеризують грубу, навіть дику натуру хлопця. «Несміливий, надряпаний очевидно, тремтячою рукою, незручний у стилізації» [15, т. 18, с. 44] перший лист Стоколоса до Целіни і четвертий «записаний від початку до кінця дрібними, немов судорожно в різні боки повикривлюваними буквами» [15, т. 18, с. 43] вдало відтворюють закомплексовану, незграбну натуру чоловіка та його нездорове хвилювання при написанні листів. Почерк

Регіні Кисилевської («Лель і Полель») справляє позитивне враження на адресата. Начко був просто заворожений «характером» її письма: «Довго вдивлявся в кожну літеру й відчував, що від одного лише вигляду цих літер (у слова їх не складав, слів або їх словосполучень взагалі не розумів!) та їхніх делікатних ліній і повних грації вигинів його душу проймає якийсь солодкий спокій...» [15, т. 17, с. 450]. Почерк якісно передає й притаманні для героїні риси елегантності, витонченості, таємничості та стриманості. Вишукані манери та дитяча безпосередність Густі Трацької («Не спитавши броду») також знаходять вираження у її «дрібному чепуренькому письмі» [15, т. 18, с. 461] до Бориса Граба, написаному на рожевому папері.

У творах «Маніпулянтка» та «Сойчине крило» І. Франко навіть використав спроби ідентифікації чоловічого і жіночого почерків. Для письменника це один з прийомів творення художньої інтриги. Наприклад, через «невизначний, не то жіночий, не то мужеський» [15, т. 18, с. 55] почерк псевдонареченої пана Темницького, письменник тонко натякає читачеві і героїні на справжнього автора листів. У новелі-повісті «Сойчине крило» адресат одразу визначає невідому жіночу «руку» в адресній строці, але це ще більше насторожує героя, бо за його ж словами: «Такі жіночі адреси криють не раз дуже мужеські інтереси» [15, т. 22, с. 58]. До опису почерку адресанта, письменник інколи додає ще такі характеризуючі деталі, як невеликі дефекти листа (розмиті від сліз рядки) або незвичайні предмети (справжнє крило сойки) в конверті, що лише підсилюють емоційний тон листа.

Насамкінець коротко відзначимо змістово-композиційну структуру епістол у Франковій прозі, що найчастіше відповідають класичному зразку листа з п'ятикомпонентною системою: звертання-привітання, домагання прихильності, розповідь, прохання і прощання [4, с. 17]. Ці компоненти часто накладаються один на одного, і цим тільки підсилюють емоційну тональність листа, яка своєю чергою визначає близькість взаємин між епістолярними співрозмовниками. За твердженням М. Легкого, «... кожне слово у листах і мемуарах [...] виконує визначену функцію в композиції цілості, є її конструктивним елементом» [11, с. 28]. «Дорогий мій Fidelio» [15, т. 21, с. 420] таким звертанням розпочинається інтимно-дружній лист Киценьки до Опанаса Моримухи («Батьківщина»). «Fidelio» це романтичне ім'я, яким героїня нарекла закоханого хлопця. Незвичайне наймення для коханого обирає і Маня («Сойчине крило»), дівчина навіть тричі перехрестила прихильного до неї Хому (Томассо – Томасіно – Массіно) і собі придумала символічний псевдонім – Сойка. Ці номени лише підкреслюють ініціативні та екстравертні натури героїнь. Також спостерігаємо, що деякі з розглянутих листів позбавлені етикетної рамки «привітання–прощання», але це не стає їхнім недоліком, а, навпаки, додає динамічності, дає змогу почати із головного, відразу заглиблює адресата в проблему чи емоційний стан адресанта (лист Олеся до Ромуальди, «Між добрими людьми»). Необрамлений лист часто підкреслює пряmolінійність та ширість адресанта, який не відволікається на формалістику, а викладає хвилюючу суть проблеми. Дуже рідкісним, навіть одиничним, компонентом листа у прозі письменника стає «post scriptum» («після написаного»), що «означає необхідність суттєвої дописки» [12, с. 236]. Згадане позначення наявне лише у листі Киценьки до Бориса («Батьківщина»): «P.S. Наш готелевий номер я вирівняла. Тобі на дорогу і на перші потреби лишаю в твоїй валізі сто гульдєнів. Більше не можу. Ну, до побачення!» [15, т. 18, с. 420]. Цей допис справді «суттєвий», бо нівелює прагматичні наміри героїні і демонструє позитивні риси її характеру.

Отже, лист як пряма форма художнього психологізму допомагає І. Франкові досягнути вищого рівня психологічної майстерності у зображенні характерів учасників любовних

колізій. Також епістола для письменника важливий художній прийом, що уповільнює або пришвидшує хід сюжету, прогнозує його можливі розгалуження та сприяє чіткішому окресленню почуттів, характерів героїв по обидва боки епістолярного кордону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Адлер А.* Наука о характерах: понятие природу человека / А. Адлер ; пер. Е. А. Цыпина. – М., 2013. – 253 с.
2. *Барт Р.* Фрагменти мови закоханих / Ролан Барт ; пер. з фр. М. Філь. – Львів, 2006. – 283 с.
3. *Варій М. Й.* Загальна психологія : підручник / М. Й. Варій. – К., 2009. – 1007 с.
4. *Вашків Л. П.* Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Л. П. Вашків. – Львів, 1995. – 24 с.
5. *Денисюк І.* Способи оповіді в малій прозі Івана Франка / І. Денисюк // Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. Т. 2 / І. Денисюк. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – С. 118–128.
6. *Денисюк І.* Про родово-видові особливості «Сойчиного крила» / І. Денисюк // Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. Т. 2 / І. Денисюк. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – С. 57–65.
7. *Зарицька Л. В.* Жанрово-стильові особливості епістолярію Івана Франка (на матеріалі інтимного листування) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Л. В. Зарицька. – Львів, 2011. – 19 с.
8. *Каневська Л. В.* Психологізм романів Івана Франка середини 80-х – 90-х років : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Л. В. Каневська. – К., 2004. – 17 с.
9. *Коцюбинська М. Х.* Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість / М. Х. Коцюбинська – К., 2009. – 584 с.
10. *Кравченко В. И.* Графология: характер по почерку : учеб.-метод. пособие / В. И. Кравченко ; ГУАП. – СПб., 2006. – 92 с.
11. *Легкий М. З.* Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка / М. З. Легкий. – Львів, 1999. – 160 с.
12. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К., 2007. – 752 с.
13. *Ткачівський В. В.* Німецькомовне листування Івана Франка як літературознавче джерело : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / В. В. Ткачівський. – Івано-Франківськ, 1997. – 16 с.
14. *Тодчук Н. С.* Роман Івана Франка «Для домашнього огнища»: час і простір / Н. С. Тодчук. – Львів, 2002. – 204 с.
15. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
16. *Фромм Э.* Искусство любить / Э. Фромм; пер с англ. ; под ред. Д. А. Леонтьева. – СПб. : Азбука, 2002. – 224 с.
17. *Хорни К.* Невратическая личность нашего времени [Электронный ресурс] / Карен Хорни. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/hornk02/index.htm>
18. *Altman J.* Epistolarity: Approaches to the Form // Janet Gurkin Altman. – Ohio state University : Columbus, 1967. – 235 s.
19. *Skwarczyńska S.* Teoria listu / Stefania Skwarczyńska. – Lwów, 1937. – 373 s.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014

Прийнята до друку 27.10.2014

LOVE LETTERS IN IVAN FRANKO'S PROSE: PSYCHOLOGICAL ASPECTS

Iryna HOROSHKO

*Ivan Franko Institute of NAS of Ukraine,
18, Drahomanov Str., Lviv, Ukraine, 79005*

The paper analyzes the peculiarities of love letters as a direct form of literary psychologism in representation of romantic relationships. Love letters, pseudo-love letters and fictitious letters are identified in Franko's prose and scrutinized. The content and composition of intimate epistles are determined, as well as their functionality and emotional tone.

It has been remarked that both the content and composition of Franko's letters most often corresponds to a classical sample of a letter consisting of 5 components: address, seeking favour, narration, request and farewell. These components frequently overlap and therefore enhance the emotional tone of the letter, which, in its turn determines the closeness of relationships between epistolary interlocutors.

Keywords: love letter, internal monologue, character, temperament, handwriting.